

A hallei magyar könyvtár.

Az idei nyarat tudományos és egyházi tanulmányozásra óhajtván felhasználni, egy több hétre terjedő németországi út tervével foglalkoztam, amikor dr. Győry Tibor egyetemi tanár kezdeményezésére dr. Haberern J. Pál udv. tanácsos, egyet. tanár azt a kérdést intézte hozzám, nem lehetne-e valamikép módját ejteni, hogy a hallei egyetemmel kapcsolatos magyar könyvtár végleges rendezése és katalógizálása, illetőleg egy katalógus kiadása dolgában valaki kiutazna az ottani könyvtári őr segítségére. Ezt az ügyet magam is igen fontosnak tartván, vállalkoztam rá, hogy tanulmányaimat Halléra koncentrálna, ha kell több hétig is ott maradok s a magyar könyvtár ügyét rendezni segítek. A Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa részéről, miután báró Szalay Imre alelnök, múzeumi igazgató és dr. Fejérpataky László udv. tanácsos, egyet. tanár igazgató a munka elvégzését úgy nemzeti, mint tudományos szempontból kívánatosnak ítélte, hivatalos megbízást kaptam, aminek alapján több hetet Halléban töltöttem, a könyvtárat s annak eddigi rendezését átvizsgáltam s e sokszor túlbecsült, néha lekicsinyelt magyar alapításról, mint közérdekű dologról, a következőket közölhetem.

1. A könyvtár keletkezése.

A hallei egyetemmel kapcsolatos magyar könyvtár alapítója *Kassai* György Mihály. Neve nem egyformán maradt ránk. Hozzá küldött levelein néhol Georgius Michaelides vagy Michalovich áll, a wittenbergi egyetem anyakönyvében Georgius Michaelides Steinensis Hungaricus néven szerepel, de végrendeletén ő maga „M. Georg. Michaelis *Cassai* Hung. Facult. Philos. Assessor“ névvel írta alá magát s így családneve *Kassai* volt. Steina Barsmegyei falucskában 1640-ben született, 1656-ban a rajeczi, 1662-ben a szentmiklósi, 1666-ban a kézmárki, 1668-ban Radichius alatt a kassai, 1669-ben Ladivér Illés és Zabanius Izsák alatt az eperjesi, 1672-ben a

boroszlói iskolában találjuk, míg 1675 óta állandóan Wittenbergben tartózkodik. Eleinte magánórák adásával tartotta fenn magát, de 1681-ben elnyeri a magisterséget, 1702-ben a filozófiai fakultás adjunktusa, 1712-ben dékánja lesz. Mikor állását biztosítottnak látta, 1687-ben megházasodott, Drechsler Máttyás kiűzött magyar lelkész Eszter nevű leányát vette el. Házasságából öt gyermeke származott, de még életében mind, feleségével együtt maga temette el. Ez a szerencsétlen családi állapot teszi érthetővé, hogy a mindenét elveszített 85 éves agg tudós, aki olyan sokat tanult és nélkülözött, mindenét, amije megmaradt, a wittenbergi egyetemen tanuló magyar ifjaknak hagyta örökségül. 1725 október 13-án halt meg Wittenbergben. A könyvtárra vonatkozó rendelkezése 1724 augusztus 10-én kelt és így hangzik:

„Bibliothecam quoque meam utilitati et aedificationi Alumnorum Pannonum consecro, donec post obitum meum haereditaria illaque plena possessio accesserit, et ita quidem, ut Alumnis sub aliud tectum migrantibus et habitaculum mutantibus iidem etiam Bibliothecam secum sumant et semper ad latus habeant, quo integro tempore aditus ad eam pateat. In qua licet etiam libri contineantur ad trivium spectantes, non tamen absque fructu inspiciuntur: quorum omnium, imo totius Bibliothecae summam Catalogo cognoscere licebit. Pro conservanda autem augendaque Bibliotheca conclavique persolvendo accedentibus Alumnis Pannonibus aliquot grossi et consensu erunt deponendi. Inscriptionem vero et curam Bibliothecae, donec stipendium constitutum fuerit, in se recipiet, qui mihi mortuo in Museo succedet, Convictoriumque gratuitum, in praemium sui numeris, una cum suo cohabitatore accipiet. Ordinabuntur autem illis in annum triginta Floreni Misnici, et quidem pro cibo vigintisex Floreni, residui vero quattuor Floreni cedent pro Museo exsolvendo, in quo Bibliotheca est deposita. Ubi deinde, Deo iuvante, stipendium processerit, quinque primariis Alumnis potissimum cura circa Bibliothecam in cumbit, non tamen prorsus exceptis inferioribus. Plura progressus temporis melius docebit. In Bibliothecis ad haec plerumque spectantur, ornamenta, ut sunt imagines et effigies praesertim virorum praecipuorum et aliorum memorabilium in nostra quoque quaedam reperiuntur, quorum specificatione exhibit inventarium. Denique consecro Alumnis Pannonibus suppellectilem propriis sumptibus comparatam quae in Museo meo et Camara simulque in Bibliotheca invenitur. Huius quoque specificationem inventarium exhibebit. Tantum in omnem eventum“. Kassain kívül a végrendeletet a következő tanúk írták alá: dr. Hiob Thieleman, Acad. protonotarius ut testis, M. Franciscus Horváth Bibithy ut testis, Johann Lonyay testatur idem.

2. A könyvtár sorsa.

A végrendelet meghagyása szerint a könyvtár Kassai halála után is ott maradt az ő volt lakásában, ahova a megválasztott két könyvtáros is beköltözött. Ez a lakás a Collegium Augusteum egyik mellékhelyisége volt az egyetemi könyvtár tőszomszédságában. A Kassai által ugyanazon végrendelettel tett stipendiumi alapítvány kamataiból az egyetemi tanács évenként 12 tallért a könyvtár és lakás évi bérére és fűtésére visszatartott. A magyar diákok a könyvtárosi tisztség élvezését olyan nagy jótéteménynek tartották, hogy folytonos volt közöttük e miatt a civódás. Az ügy nem egyszer került az egyetemi tanács, sőt a fejedelem elé is úgy, hogy csakhamar kezelési szabályzatot állítottak össze, amelynek lényegesebb pontjai a következők voltak: könyvtárosokul csak azok nevezhetők ki, akiket a magyar stipendisták kijelölnek; a könyvtárt csakis stipendista használhatja; a használatért évenként 16 garas fizetendő; a könyveket zálog ellenében, a rektor által ellenjegyzett céduállal s csakis 3 hétre szabad kikölcsönözni. E szabályzat a magyar diákok heves tiltakozásai miatt csak 1744-ben lépett életbe.

Még e szabályzat életbeléptetése előtt adta ki Mária Terézia ama rendeletét, hogy magyar ifjaknak nem szabad a külföldi egyetemeket látogatniok. Így történt, hogy 1743-ban, egy magyar ifjú sem lévén kint, a magyar könyvtárt elzárták és lepecsételték. A rendeletet azonban csakhamar visszavonták, mert ugyanazon év augusztus 20-án hat magyar ifjú folyamodik a fejedelemhez, hogy a magyar könyvtárt nyitassa fel s adassa át nekik.

A hét éves háború alatt Wittenberg s benne az egyetemi és a magyar könyvtár is igen sokat szenvedett. Az ostrom megrongálta az épületeket. Madách Péter könyvtáros 1763. augusztus 27-én azt jelenti a rektornak, hogy a könyveket egy pincébe volt kénytelen áthurcoltatni. Minthogy azonban ezt a pincét is elfoglalták az osztrák katonák, a könyvtár igen megrongálódott s mire ismét átvehette, igen sok hiányt talált.

Ezután is többször megesett, hogy egyetlen magyar ifjú sem volt Wittenbergben s ilyenkor a könyvtár gazdátlanul hevert. Végre az egyetemi tanács 1776. május 15-én alapítványba foglalta Kassainak egész hagyatékát s megállapította, hogy mintegy 2000 kötet könyv, egy csomó kézirat, 3 gyűrű (övé, feleségéé, fiáé), több régi érem és a bútorzat maradt utána. Az ösztöndíjalapítvány értéke 5169 tallér, 3 garas, 9 pfennig. Megállapították azt is, hogy ösztöndíjzul egy-egy magyar ifjú évenként 20 tallért kap, a könyvtár költségeire pedig évi 12 tallért fordítanak.

Sajnos, hogy a könyvtár története, amint azt a jelenlegi direktor, Gerhard egyik jelentésében megírta, a magyar ifjakról meglehetősen szomorú képet ad. Nemcsak az egyetemi tanács és a fejedelem volt kénytelen ismételtlen fegyelmileg is eljárni a folyton civódó magyarok ellen, hanem 1779 és 1797-ben maguk a magyarok is panaszt tettek a könyvtáros ellen, hogy az értékes régi érmekeket és a gyűrűket elzálogosítja, a régi levelekkel és kéziratokkal pedig kályhába gyűjt. Ez a szomorú körülmény teszi érthetővé, hogy a könyvtár kezelésének szabadsága mind szűkebb határok közé szorul s mikor 1799-ben egy gyűrű és 17 régi érem nyomtalanul eltűnt, az egyetemi tanács kimondotta, hogy ezentúl egyik könyvtáros a másikkal a könyvtárt csakis pontos leltár mellett adhatja át. Persze hogy ennek a rendelkezésnek sem igen tett a hanyag magyarság eleget.

A napoleoni hadjáratok idején a könyvtár különösen sokat szenvedett. Az egyetem épületeit 1806-ban és 1810-ben kórházzá alakították át. A magyar könyvtárt teljes rendtelenségben egy sarokba hányták rakásra. A harcok megszűntével Kalivoda András, majd pedig csodálatos szorgalommal és bámulatos pontossággal dr. Schulek Gáspár szedte rendbe és katalogizálta a könyveket. Schulek katalógusa, amelynél neki Povázsay András segített, ma is alapja minden további rendezésnek. De még le sem zárhatták a katalógust, amikor ismét parancs jött, hogy a könyvtárt 24 óra alatt hordják el. A magyar könyvtár az egyetemi könyvtárral együtt zsákokba és ládába került, amiket a drezdai egyházi főtanács rendeletére tüstént el is indítottak Drezdába. Útközben azonban a franciák a menetet megtámadták s a könyvtárt csak úgy menthették meg, hogy Meiszen mellett egy lovagvárba vontatták be, ahonnan csak 1816-ben szállították vissza Wittenbergbe.

A magyar könyvtárnak azonban még ekkor sem volt nyugta. Wittenberget 1815-ben a porosz királyságba kebelezték, minek következtében a wittenbergi egyetemet a hallei Halléba. Nem csoda, ha a sok hurcolkodásban sok könyv és kézirat elveszett.

A könyvtárra vonatkozólag 1831-ben az egyetemi tanács szabályzatot állapított meg, amelynek főbb pontjai a következők: minden stipendistától 2 tallért vonnak le a könyvtár fenntartásának és gyarapításának költségeire; a wittenbergi stipendiumot kezelő tanári bizottság a magyarok ajánlatára választja a könyvtárosokat, akiket esküvel kötelez a hűséges kezelésre, s akik e munkáért a stipendiumon kívül a lakás megváltása fejében fejenként 15 tallért kapnak; könyveket csakis az eforus láttamozásával, kéziratokat csakis a fel-

ügyelő tanári bizottság engedelmével adnak ki; a képeket, értékeket elismervény ellenében az egyetem rektora veszi át; a könyvtár szaporításánál azon könyvekre kell tekintettel lenni, amelyek a magyar nép és állam történetével, statisztikájával és földrajzával foglalkoznak. Ez utóbbi pontot 1834-ben oda módosították, hogy oly könyveket szereznek, amelyek az ott tanuló magyarok szükségletének leginkább megfelelnek.

A könyvtár eddigi történetéből is kitetszik, hogy az egyetemi tanács az alapító akaratát nem egyszer mellőzte. Első ízben akkor, mikor a könyvtárt Wittenbergből Halléba vitette, bár ez az egyetemek egyesítésének a folyamánya volt. Másodízben akkor, mikor külön helyiségben való fenntartását megszüntette, bár ez meg a magyar diákok lelkiismeretlenségének a következménye volt. 1852-ben pedig azt határozta az egyetemi tanács, hogy ezentúl a magyarok közül csak egy könyvtárost választ, a másik az egyetemi könyvtár egyik tisztviselője lesz. Ezt a rendelkezést a magyarok tiltakozása miatt 1854-ben az egyetemi tanács visszavonta ugyan, de mikor 1876-ban rájöttek, hogy 37 mű ismét elveszett, a két magyar könyvtáros mellé igazi őrüil az egyetem titkárájt alkalmazta. E könyveket, miután senkinél megtalálni nem tudták, a császár engedelmével a katalógusból kitorölték.

Eddig a könyvtár az egyetemi könyvtár épületében ugyan, de külön szobában volt elhelyezve, de mikor az új könyvtári épület felépült, a folytonosan megújuló rendetlenségek elkerülése végett, a magyar könyvtárt is abba helyezték el, ahol külön polcokon, de a többi könyvek sorában kezelik s ahova most már a magyar könyvtárosok is csak a könyvtári tisztviselők tudtával mehetnek be. 1890 november 23-án a miniszterium elrendelte, hogy a magyar könyvtárnak csak egy magyar kezelője lehet, míg a voltaképeni felügyelője egy könyvtári őr, aki ezért csakúgy, mint a magyar könyvtáros, évenként 45 mk. tiszteletdíjat kap. Ezzel a magyar könyvtár külön önállósága jóformán megszűnt s még inkább meg fog szűnni, ha most, amint már elhatározták, a magyar könyvtár betűrendes céduláit a nagy könyvtárba beosztják s a magyarok kezelésére csak egy kézi katalógust hagynak meg. Ez ellen azonban aligha lehet valamit is tenni, mert az egyetem, mint az alapítvány kezelője, csakis így tudja a magyar könyvtárt a magyar ifjúság maig is tartó gondatlansága miatt a teljes szétbomlástól megmenteni. A könyvtár megmentése pedig mégis csak a legfőbb érdek és cél a mi szemünkben is.

3. A katalógizálás.

A könyvtár első katalógusát, amint azt végrendeletében is említi, maga Kassai készítette el. Sajnos, hogy ez a katalógus már a 18. század folyamán elveszett. Hogy 1755-ben

még megvolt, az bizonyítja, hogy Latschny Ádám könyvtáros csak az azon évben vásárolt Rotarides-féle kéziratokat katalogizálta. Latschny katalógusa ma a budapesti magyar nemzeti múzeum kéziratárában (Cod. quart. lat. 16.) van. 1780-ban Bobor Márton készített egy katalógust. Ezt Schulek még használta, de azután elveszett. A magyarhoni evang. egyház megkeresésére 1786-ban *Schroeckh* Mátyás katalogizálta a könyveket. A legjobb, igazán mintaszerű katalógust két hatalmas kötetben dr. *Schulek* Gáspár készítette 1813. tavaszán. Minthogy azonban még ezután is sok könyv elveszett s így Schulek katalógusa nem felelt meg a könyvtár tényleges állapotának, 1860—61-ben *Torkos* László és *Raphanides* Sámuel könyvtáros még hat társuk segítségével, u. m. *Horváth* Sándor, *Petz* Emil, *Raab* Károly, *Thébusz* János, *Votisky* Károly és *Zsilinszky* Mihály megkíséreltek egy új könyvjegyzéket készíteni, amely azonban talán a munkások sokasága miatt nem sikerült. Sokkal értékesebb *Szlávik* Mátyásnak 1882-ben készített könyvjegyzéke, amely azonban sajnós, maig is Dr. Ballagi Aladár egyetemi tanár birtokában van.

Az igazán szakszerű, a legaprólékosabb részletre is kiterjeszkedő katalógust dr. Reinhold Henrik egyetemi könyvtári őr, a magyar könyvtár egyik könyvtárosa készítette el. Ez a katalogus, amelyen dr. Reinhold némi megszakításokkal 1900 óta mind maig dolgozott, s melynél Obál Bélán kívül egyetlen komoly magyar segítőtársa nem volt, s amelynek pontossága érdekében nyelvünket is megtanulta annyira, amennyire a könyvek rendezésének érdeke megkívánta, teljes és pontos képét adja a könyvtár mai állapotának. Annál szomorúbb, hogy a magyar tanulók, a könyvtárosokat sem véve ki, nem siettek segítségére s egyáltalán nincsenek tudatában a könyvtárral szemben tartozó hazafias kötelességeiknek.

4. Mi a teendő?

Miután a könyvtárat és a katalogizálást átvizsgáltam, a tévedéseket kijavítottam, az alapítvány természetét és egész történetét megismertem, a könyvtárra vonatkozólag a Felügyelő hatóságnak a következő javaslatokat tettem.

A hallei magyar könyvtár kétségtelenül legértékesebb része az a kéziratgyűjtemény, amelynek mintegy fele a hazai politikai és közművelődési, egyházi és családtörténeti viszonyokra nézve igen becses adatokat tartalmaz. Schulek katalógusa még 196 kézírásos kötetet említ, a Torkos-féle csak 73-ról tud, a végleges rendezés 105 iratot állapított meg 109 kötetben, 2564 darabszámmal. Ezeket dr. Reinhold a következőképp csoportosította:

- I. Catalogi veteres Bibliothecae Hungaricae 1—7.
- II. Manuscripta Cassaiana 8—28.
- III. Manuscripta a Rotaride collecta 29 42.
- IV. Manuscripta variae et incertae originis.
 - 1. Manuscripta varia ad res Hungarorum spectantia 43—54.
 - 2. Manuscripta theologica 55—81.
 - 3. Manuscripta philosophica 82—92.
 - 4. Manuscripta philologica 93—96.
 - 5. Manuscripta varii argumenti (Juridica, historica, mathematica, medica, miscellanea et fragmenta varia) 97—105.

E kéziratgyűjteményről teljes, de nem egyformán részletes katalógus volna kiadandó. Nevezetesen az I. és a IV. csoportról csak a címek egyszerű felsorolásával, a II. és III. csoportról pedig teljes részleges katalógus nyomtatandó, úgy azonban, hogy a II. csoportból is a 12—28. számú köteteknek csak a felsorolására kellene szorítkozni. Így tehát teljes jegyzék nyomtatandó II. 8-ról, melynek címe Cassai fragmenta, manuscripta, personalia; a II. 9., 10., 11-ről, melyeknek címe Cassai epistolarum fasc. I—III. A III. csoportból részletes, teljes katalógus nyomtatandó, mert itt a következő iratokat találjuk:

- 29. Rotaridis: Personalia, Epistolae, Fragmenta.
- 30. Templum honoris virorum illustr.
- 31. Manuscriptorum Rotaridis vol. I. Burii apostolici per Regnum Apost. vestigia.
- 32. Manuscript. R. vol VI. Epist. Lochmann.
- 33. " " " VII. Acta comit. Poson. 1659.
- 34. " " " VIII. Series famil. Hung.
- 35. " " " VIII. Singulares tractatus.
- 36. " " " Minores tractatus.
- 37. " " " Fragmenta gymn. ev. Hung. Rezik.
- 38. Exercitia scholastica a. 1637.
- 39. Epistolarum fasc. I.
- 40. " " II.
- 41. " " III.
- 42. " " IV.

Ezekben oly sok értékes anyag van, hogy róluk a magyar tudós-világot részletes kimutatással kell tájékoztatni.

A kéziratokból, sajnos, idők folyamán igen sok elveszett vagy elszármazott a magyarországi könyvtárakba. Nem tudom, hogy ezeket vissza lehetne-e szerezni a hallei magyar könyvtár számára, de azt mindenesetre szükségesnek tartom, hogy a máshová elszármazott kéziratokat lehetőleg kinyomozzák s a kiadandó katalógusba mai őrzésük helyének a kitüntetésével felvegyék. Ez iratok a következők:

- Folio : Vol. II. Acta Diaetalia 1662.
 " III. Annalium Hung. p. II.
 " IV. Gravamina et supplicationes etc.
 " V. Liber epist. Lachmannianus I.
 Quarto : " I. Historiæ Hung. Liter. lineamenta.
 " II. Diarium delegationis Poson. 1671. Processus indic. contra pastores 1674.
 " III. Auctorum et scriptorum Hung. cat. alph.
 " IV. Historiæ Hung. Liter. civilis atque sacrae lincamento.
 " V. Paria epistolarum, edictorum etc.
 " VI. Gymnasiologia. (descriptis Rot. 1746).
 " VII. Chronicon Hung.
 " IX. Liber s. registrum fraternitatis Scepus.
 Volumen unicum in 8°
 Personalia.

A könyvtár tulajdonképeni anyagát a mintegy 4000 kötetből álló könyvgyűjtemény alkotja, amelynek körülbelül fele még Kassaitól származik, másik fele pedig új szerzemény. Nagyobb része a hazai könyvtárakban is meg van s így katalógusának kiadása szükségtelen. Van azonban mégis 195 drb. olyan könyv, a melyeknek a kéziratok katalógusával együttes felsorolását kívánatosnak és érdemesnek tartom. Ezek közül Szabó Régi Magyar könyvei közt említve van a 16. századból 22 drb., a 17. századból 113 drb., a 18. századból 35 drb. Szabó által nem említett könyv van a 16. századból 5, a 17. századból 20, közülök 4 drb. unicum.

Az ily módon kiadandó katalógus mintegy 4—5 nyomtatott ívre terjedne. Tudakozásom szerint a nyomás ívenként 40—50 márka volna, a sajtó alá rendezésért dr. Reinholdnak legalább 100—150 márka volna adandó s így az egész költség legfőlebb 500 koronára rúgna, amit a hallei magyar könyvtár ismerése és hozzáférhetővé tétele föltétlenül megérdemel. Nézetem szerint ezt a költséget nekünk magyaroknak kellene fedeznünk, miután az egyetem a könyvtárra kiadást nem tehet, a magyar alapítványokat pedig e célra felhasználtatni bajos és gyors eredménnyel nem is járna.

Az alapítványok ugyanis a következő módon állnak és használtatnak fel.

A Poldt-féle külön magyar alapítványon kívül még három magyar alapítvány volt Wittenbergben s van Halléban. A legelső alapítvány volt Kubiny Kristófné Garamszegi Göczy Julianna ajándéka, aki 1711-ben gyémántos karperecét a magyar diákoknak adományozta. Ennek eladásából 60 tallér folyt be. A második Kassai Mihály alapítványa volt, aki 1725-ben 5169 tallér 3 garas és 9 pfennigben megállapított

vagyonát a magyar diákok segítésére hagyta. A harmadik dr. Temlin Mátyás orvosé volt, aki 1749-ben 400 tallért hagyott magyar ösztöndíjra. A porosz miniszterium 1831 okt. 17. és 1890 aug. 14-én kiadott rendeletei e három alapítványt, amelyeknek mai értéke 70000 márka, egyesítette s kamataiból évenként egy-egy magyar tanulónak 300 nál nem kevesebb, 500-nál nem több márkából álló stipendiumot adat. Ugyancsak ebből az egyesített alapítványból fizetik ki a kezelési díjakat, a 30 márkára rúgó viatikumokat, és két könyvtárosnak járó 45-45 márkát és pl. a múlt évben a könyvtár kiadásaira 66-48 márkát.

Azt hiszem, s úgy is értesültem, hogy az alapítvány kamataiból a katalógus költségeinek fedezésére is lehetne valamit fordítani. Azt azonban szorgalmazni kellene, hogy a két magyar könyvtárosi állás a végrendelet értelmében visszaállítassék, mert az alapok jövedelméből még az egyeteműeknek is jut egy harmadik tiszteletdíj. Viszont azonban a magyar könyvtárosok az illetékes főiskolák hatóságai részéről köteleztessenek a könyvtár gondos lelkiismeretes kezelésére és rendbentartására. E végből jó volna, ha a könyvtárosokat a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsának is bejelentnék.

II.

Kutatásaim közben a Ms. 52. jelzésű könyvben, amelyet 1701. okt. 20. Nicolaus Privigyei Nob. Pannon. látott el dátummal s amely Favonius variarum rerum címet visel, irodalomtörténetileg is érdekes leletre bukkantam. Ez a könyv különböző levelek és köszöntők mintagyűjteménye. Az első része latin, a második része német nyelvű kéziratokból áll. Közben azonban a 27., 28., 29. és 30. leveleken (csak a levelek és nem az oldalak vannak számozva) valamint a 32. levélen is néhány magyar verset találtam, amelyek egyik része 1686-ból, a 32. levélen lévő két vers pedig 1688-ból származik.

E verseket, néhány elmosódó szó kétséges olvasásától eltekintve, az akkori írásmód pontos utánzásával leírtam s érdemesnek találom közzétenni. Megjegyzem, hogy a versek leginkább folyó írásban vannak feljegyezve, de a sorok kezdetét legtöbb helyen nagy kezdőbetűk jelzik. Hogy a megértést megkönnyítsem, itt a verseket lehetőleg a mai nyelv formáiban közlöm. Amennyiben azonban a megértést nem zavarja, a régi formákat megtartom. A versek az eredeti formában a Múzeumok és Könyvtárak értesítőjében jelennek meg.

Hymni natales.

Az menyei Király, ki elűt most udvarl
 Sok számu seregh Angyal,
 Házatok cselédgyét, Marhátok seregét
 Látogassa sok jókkal
 Ez szt. Innepekben Szívetek örvöndgyen
 Angyali szózatokkal.
 Gonosztul megh mencesen Kártul megh űrizzen
 Heletekben nevellyen.
 Hogy sz. Születésse Testbe eljűvésse
 Idvésétekre legyen.
 Engedgye megh Isten Hogy véle menyegben
 Kegyelmetek örvöndgyen.
 Nektek hiveinek Kedves sereginek
 És választott népnek
 Ez új esztendőnek Kezdetit s közöpit végít
 Minden részt nagy kegyessan megh álgya.

Alius.

Én mint kicsin Diákocska
 Szólok mint egy Madaracska
 Az Chrisztus szent szűlésirűl
 Hozzánk testben jűvésirűl.
 Kérlek azért hallgassátok
 Gyermekek, nagyok és vének
 Beszédem megh ne vessétek,
 Sűt rám jól figyelmezzétek.
 Im ez mai napon tinéktek
 Szűletettet Idvözűtötök
 Bethlehemben, városában
 Fekszik ű szoros Jászolban,
 Hidek sűtét Istálóban
 Takartatik kis Posztóban
 Menynek és fűldnek nagy ura.
 Jertek mi is Pásztorokkal
 Lelki nagy buzgósággal
 Járullyunk az Chrisztushoz,
 Az mi kegyes Szószólonkhoz;
 Térdre esvén ű Lábához,
 Neki mondgyunk új Éneket,
 Hangicsáló szép verseket,
 Hogy mi értünk bűnesekért
 És megh romlott edényekért
 Leszála (a) magas menybűl.
 És neki legyen dicsűssék
 Most és mint örökken örökké. Amen.

Alius.

Menny, föld, tenger csudálkozzál,
 Nap, hold, csilak álmélkodgyál,
 Bűnös ember ne szomorkodgyál
 De vigadozzál!
 Szűsz Máriától Testet vett
 És az igaz emberséget,
 Hogy minékünk üdvességet
 Szerezne örök életet.
 Születik Szűsz Máriától
 Szeplűtelen virágh száltúl
 Így küldették Sz. Atyától
 Leszála az magas menybül.
 Ez első az Ábrahámnak
 És amaz szent Ádámnak
 Isten az mi Attyáinknak
 Régen ígértettet.

Alius.

Angyali karoknak Dicső királyának
 Születésse inneppét
 Hogy tűrhettüképpen Az kegyelmes Isten
 Idvösséges idejét
 Te kigyelmeteknek Megh adta irnetek:
 Most Isten szent népe Illik mi örvendezzünk,
 Széppen zöngedözünk
 Ineklű versekkel.
 Istennek hivei, Krisztusnak juhái
 Vigadgyunk tellyes szível.
 Az Urnak kegyelmét Reánk árat szerelmét
 Hirdessük nagy örömmel.
 Mert az drága maghot, Kirül Isten szólt volt
 Mi első szüleinknek
 Az Paradicsomban, Hol örök halálban
 Mindnyájunkat értenek:
 Végre elbocsátván, Menybül leszóltván
 Megh adá hiveinek.
 Bethlehem városában Az barmok Jászolában
 Alázatossan szálla,
 Ez szent születésén Chrisztus érdemében
 Ti is részesüllyetek,
 Sokszor Egésségben, VIRRÁGZÓ életben
 Ez szent napot érjétek.
 Tellyes buzgósággal Áhítatossággal
 Mi is szentelhessük

Istentül kívánom, Szivemből óhajtom
 Hogy ti kigyelmeteknek
 Engedgye ezeket, Sút sok esztendűket
 Örömmel érhednetek.
 És hogy jövendűben Az fényes egékben
 Ti is örvöndgyetek. Amen.

Alius.

Ma vigadnak az Angyalok
 És szengenek az szent Karok
 Gyenerű szép énekekkel.
 Ma tapsolnak az csilagok
 És erűlnek minden halmok
 S ez fűlden való állatok.
 Mert az Angyalok Királya
 S fényes Balamnak csilagja
 Mi érettünk elkárhoztakért
 Ma az szent Szűz Máriától
 Szepűl nélkűl való Szűztűl
 Ez világra szűlettetik.
 Azért mi vigan erűllyűnk
 És erűlvén hálát adgyunk
 Ez értűnk jűt Messiásnak,
 Ki minket Pokol kinyátul
 S az ördöknnek rabságátul
 Szűletéssivel megh mentett.
 Jer mondgyuk kegyes zöngéssel
 S vigasságos énekléssel
 Hangcsálunk Megh váltónknak:
 Dicsősség, dicséret, áldás
 Birodalom és óhajtás
 Legyen neked mi Megh váltónk!
 Kérűnk téged holtunk után
 Minket is ez élet után
 Vigy be örök boldogságban. Amen.

*

E vers után külön talán mint más alkalomra, nevezetesen újévre szóló pótálás (mert a köszöntések karácsonytól újévig folytonosan tartottak), a következő rövid részlet áll, ami azonban lehetett egészen önálló rövid köszöntő is:

Adgyon Isten néktek sok esztendűt érnýi
 Illyen Enepeket békességben látni,
 Szent Lélek Istennek ajándékát venni
 Chrisztus szűletését örömmel szentelni
 Ezen felűl adgya jövendűben szent színnyét meg látni.

*

Itt több levél hiányzik. Ezt nemcsak az mutatja, hogy e vers után a következő lap kezdő szava, mint átviteli jegyzés nem az, amellyel ma a következő lapon lévő versnek a első sora kezdődik, hanem erre a következtetésre kényszerít az a körülmény is, hogy míg a teljes ívekre írott latin és német versek és levélminták 20—30 levélre terjednek, addig a közben lévő magyar versek csak 4 teljes levelet vesznek igénybe. A hiányzó rész azonban kétségtelenül e könyv bekötése előtt vészelt el, mert a könyvben a hiány nem vehető észre, amennyiben a lapszámozás csak dr. Reinhold munkája.

A következő versek mind búcsúztatók, még pedig nagyobb részben egy gyermek koporsójánál hangzottak el. Végül egy anya bússúzását találjuk, majd meg két darab 1688-ból való köszöntő verset. Az első búcsúztató verstöredék az atyjától való búcsúzásból. Az utána következő s az anyához szóló búcsúztató versből arra következtethetünk, hogy ez a vers is hosszú lehetett s ez a megmaradt kis részlet csak a búcsúztatásnak az összefoglaló vége.

Szerelmes Jézusom, Te ártatlany bárány,
 Júda nemzetéből származot orosz lány,
 Te kívül(e)d lelkem már semmit nem kíván.
 Nem félek haláltul, már mérget rám nem hány.
 Isten hozzád immár édes szivem Attyám,
 Ki szintén holtomik gondot viseltél rám,
 Kit kezedhez vettél szivem szomorodván,
 Isten fizesse megh jó voltodat hozzám.
 Szivem édes Attyám már Kassai Istok
 Alá s fel nem járkál csendessek az ajtók,
 Nem is nitatnak fel annyiszor ablakok,
 Élt Kassai Istok csak szóval mondgyátok.

Matrem.

Neked hát mit mondgyak s jaj mikint búcsúzzak
 Szerelmes édes Anyám!
 Kinek ő kezei, kedves két karjai
 Nagy könyön tartottak:
 halljad utolsó szavam.
 Mikint szép kertednek, szerelmes helyednek
 Legh kedvesebb oltovánnya,
 Akinek ő gallyát, kedves fáí allyát
 Mezzünet hozták vala,
 Mellynek növésében s megh foganasában
 Vala szived vigadva;

Ki felül éltedben, gondoltad elmédben
 Hogy még gyenerűségben
 Érhesd újulássát, lássad virágzássát
 Gyönörű nyüvésien,
 Öröndeznél abban, szivessen óhajtván
 Várnál gyömulcsiben.
 Azonban hogy látván kikelet eljutván
 Gyönörű oltoványodat,
 Hogy szép bimbózásra, termő ágacskákra
 Ereszti onnan magát,
 Azt feltisztítatván s vele jól bánatván
 Vehetné neki hasznát:
 Ime hogy már szintén kedven nevelkedvén
 Tizenkét esztendőre,
 Várná, hogy kertéznek, kedves embereknek
 Lehetne öröme,
 Ő fáratságáért s szorgolódásáért
 Nyujtana gyömulcsében;
 Továbbá hogy már kikelet elmulván
 Az ősz is elérkeznék,
 Mikoron az fáknak, kedves oltványoknak
 Levelek elhullának:
 Ell hula ennek is s ellszárat fája is
 Az kedves csömötének;
 Ekkint szintén én is, az ki csak nem rég is
 Kedvessen szép, hervadoz;
 Jártam s virágoztam, sűt kedves is voltam
 Előtted mindenben,
 Éltem világomat, gyönörű voltomat,
 Miként lilium kertben,
 Én voltam az oltvány, mellyet kertész szányja,
 Jaj mert már ki szárattam,
 Asszony édes Anyám, én szerelmes daikám,
 Jaj láddi el lankadtam;
 Nem virágzom többé, nem leszek élűvé,
 Jaj tűled eltávoztam.
 Kérlek azért szivbűl, tellyes én elmébűl,
 Óh, én szerelmes Anyám,
 Hogy már végső szómat s végső szólásomat
 Hagy nyujcsam tovább talám.
 Ne légyen ellened, hogy már tovább szived
 Ne keseredgyen reám,
 Csecsemő idűmtűl mind ekkoraiglan
 Ellened való vétkem
 Megh bocsássd szivessen s engedgy kegyelmessen
 Ha miben vétettem,
 Vagy szófogadásban, vagy egyben vagy másban
 Ha néked nem engettem.

Ha az én életemnek még az ő határa
 Tovább halatta volna,
 Dajkálkodásodnak, anyai voltodnak
 Még volt volna jutalma.
 Dehogy már még holtam, sirba takartattam,
 Nincs annyi erőm arra,
 Hogy szolgálatodnak, velem tett sok jóknak
 Lehetne jutalma,
 Hanem az Istentől, ő szent felségétől
 Buzgón kegyelmet kérek,
 Hogy szolgálatodért, velem tett sok jóért
 Légy kedves felségének.
 Már részemet füldnek sütét nyoszolának
 Im én majdam ajánlom,
 S csak emlékezetet Kassai Istoknak (?)
 Én közöttetek hagyok,
 Lelkemet peniglen Angyalok kezében
 Vitetni immár látom.

Ad sororem.

Jaj, tőled mint léssen végső búcsúzásom
 Kassai Mária én ményém Asszonyom!
 Vallyon s már mi léssen Hozzád utolsó szóm,
 Ellállut én nyelvem, Oda van szólásom.
 Kérlek azért hitelt adj én Tolmácsomnak,
 Nem külemben, mikint adtál szólásomnak.
 Kinek én is neked, szivem hajlékának
 Kedvedet kerestem, mint madár társának,
 Végh búcsúját halljad immár Eöcsécskédnek:
 Kiványa szivessen, hogy ő felségének
 Szentheldhesd folyását világi éltednek,
 Holtod után lássad seregét szenteknek.
 Hogy ha én mindenben neked nem tetszettem,
 Vagy szomorúsággal szivedet illettem,
 Kassai Istoknak (?) bocsánattot nékem
 Nyujts szerelmes Nyényém s eresz útra engem.

Ad Patriam et Benevolos.

Mít mongyak néked is Cassa ides hazám,
 Akiknek javára szült vala az Anyám!
 Óh mely soknak szeme vala függesztve rám,
 Midőn utaidat sétálván nyomdossám.
 Gondolhattam volna, mineműek azok,
 Erdélyben (?) valának híresek és nagyok,
 Cassai férfiak nemzetemből azok:

Olyan miltóságra talán én is hágok.
 Levága az halál én kised koromban
 S nem telik jó kedved az reménled jókban.
 Épüly mások által hires dolgaidban,
 Utánnam elmarad gyöngé fiaidban.
 Áldottak legyetek, kik elmaradtatok,
 Véreim, Rokonyim, ismerűim vadtok.
 Szolgák és szolgálók, ha megh bántottok
 Ifjúságom vétkét mind megh bocsássatok.

Ad Praeceptores.

Ell nem felejthettem, amely jót elvettem
 Kedves Praeceptorimtul :
 Tudomány, értelem, a ki volt én bennem,
 Mint származot azoktul.
 Azok munkája volt, a mikor nyelvem folyt,
 Dicsirtetem mindenektül.
 Diáki Tudomány, menyei Adomány
 Ezek által adattik,
 Az fölséges Isten az gyarló életben
 Velünk megh ismertettik ;
 Mindenféle jóságh, állandó boldogságh
 Ez földén szereztették.
 Óh vajha az Isten kegyelmébül ingyen
 Éltet volna továbbá,
 Tanulván, elhiszem, hogy lett volna részem
 Az előhozot jóba ;
 Reám való külcsek, sem az jó Reminségh
 Nem lett volna hiába.
 De mit sovánkodom, azon fáradozom
 A mi ell muló vala,
 Több addattot annál az világi jónál,
 Az Úrnak legyen hála.
 Bülcseesség, boldogságh, minden féle jósságh
 Tellyessen reám szála,
 De mind azon által az hiv szolgálattal,
 Hogy jóra oktattatok,
 Mindenütt az Isten fizesse nagy bűven
 A mikor nem várnátok.
 Engedetlenségem, egyéb féle vétkem
 Nekem megh bocsássatok.

Ad condiscipulos.

Óh én kedves Barátim, Tanuló Társaim
 Isten legyen hozzátok !
 Mulatván veletek, jó lévén kedvetek
 Vagy mikor tanultattok,

Ha miben vétettem avagy megh sértettem
 Ti is megh bocsássatok.
 Bülcességnek Lelke szállyon szivetekre,
 Legyetek egészségben,
 Úgy örülkedgyetek és nevelkedgyetek
 Az nemes erkölcsökben,
 Ez széles világra, végső határra
 Jó híretek ell mégyen.
 Többet nem szólhatok, vadnak tanítások,
 Vigyázzatok szavokra,
 Hallya megh fületek, mikor szólnak nektek
 És mindenek javára.
 Fussatok utánam, szivemből kívánom,
 Segéllyen Isten arra. Amen.

Conclusio.

Jaj, szólnék örömet többet, ha szólhatnék,
 Szivesim hidgyétek,
 Továb beszélgetnék, bár csak fél órácska
 Mégh nekem adatnék,
 Nyelvemnek csomója, szivemnek sirássa
 Ha megh oldatatnék.

Megh köszöném nektek ell kíséresteket,
 Kedvessen halanám megh kegyességteket,
 Hogy nem kiméltétek túlem lpteteket,
 Hanem kísértétek hidek tetemimet.
 Kívánom sziveim nektek az életben
 Szerencsés napokat engedgyen az Isten,
 S órátok ha eljő, vegyen kegyelmében
 S helyhezze titeket sok szentek kezében.
 Fogjátok kis testem, tegyétek az földben,
 Mert a mellyből lettem, abban kell bé mennem,
 Had nyugodgyam immár szerelmes Nemzetem,
 Tegyétek ell, kérlek, gyengő kis (vel: már hidek) tetemem.

Mater ad filium.

Szerelmes magzatom, föld gyomrába menj be
 Az elűted le ment véreid közibe,
 Nyugodgyék testet az ell készült helyben,
 Közönséges Anyának sütét köbelibe.
 Eddik volt rendelve éltednek futássa,
 Házamnál elűtem való sétállása.
 Nem féltlek, ell érjen az pogány rablássa,
 Az ki előtt szalat országnak lakossa.

Ide az Anyádnak vajodik a szive,
 Legh nemesebb kincsem, ahol vagy le léve,
 S noha szemem elűt te most vagy elreítve,
 De soha elmében nem lész ell felejtve.
 Ez szomorú gyászban, valamedik élek
 Nyomkodik minden nap tapodnyi kiszülek
 Ugy is látom fiam, nem soká ell érlek.
 Holtom után veled menyben részesüllek.

A 32. levél első oldalán latin versek után csak a következő négy sort találjuk:

Új hirt s új örömet hoz Angyal minden embernek
 Kisérvén igen sok serek Angyal útét.
 Új vigasságnak jelét adván:
 Christus Urunknak Dicsüsségh legyen
 Ki születettik. Amen.

Ugyanazon levél hátulsó oldalán pedig a következő vers olvasható:

Békességh fülden légyen az földi Lakosnak,
 Tetzen az embernek, mi tetzik Isteninek,
 Kicsoda s ki léssen oly rest köztünk már a fülden,
 Hogy hálát állyon megh mondani tiszta szível,
 Neked Megh Váltónk, ki szültél Szűz Mariátúl,
 Pokoltul mentvén, kintül és ördögektül.
 Dítüsségh, áldás legyen, ditséret, óhajtás,
 Hogy születéssednek napját Szüleimnek
 Engettél irnedt: Attyámnak és Annjámnak,
 Nyinyém s hógomnak, mindenik Attyafinak.
 Annak után nekiek adgy sok esztendűt elirni,
 Jobb bikessigben s látni ilyen Enepeket.
 Szent Lélek Istennek ajándikai reájok
 Szállyon, láthassák ez felül az ő színét.
 Aliud in natalitia Salvatoris. Dicta 1688.

E versek előtt egy lakodalomra szóló meghívólevelet találunk, végül pedig a 33. levél hátsó oldalán Privigyei Miklós egy kérés levele van, melyben egy előttünk ismeretlen úrnőtől tanulmányújtjára pénzbeli segítséget kér. E leveleket megfelelő tudományos lapban szószerint közöltem.

Raffay Sándor.